

شاخص‌های غلو در مصادر شیعی و انعکاس آن در احادیث و روایات کتیبه‌های حرم مطهر امام رضا (ع)

چکیده

حرم مطهر رضوی، یکی از مهم‌ترین بناهای مربوط به شیعیان است. لذا در می‌توان از بررسی آثاری و کتیبه‌های برجای مانده در این بنای تاریخی به برخی از انگاره‌های مذهب شیعه پی برد. غلو در دین، یکی از مهم‌ترین آسیب‌هایی تهدیدکننده دین در هر روزگاری، باورهای ناصواب در این حوزه است. از جمله مهم‌ترین باورهای ناصواب دینی، اعتقادات و اندیشه‌های غلوآمیز می‌باشد. این اعتقادات می‌تواند در حوزه‌های مختلف مرتبط با دین، نتایج سوئی به بار آورد. در جهان اسلام، اواسط قرن نخست هجری یعنی دوران خلافت حضرت علی (ع)، مبداء ظهور اندیشه‌های غالیانه یا زیاده روی در باورهای دینی در میان مسلمانان است. این باورها در قرون بعد نه تنها از میان نرفت بلکه آشکارا و نهان به راه خویش ادامه داد، تا اینکه در زمان صادقین (ع) تبدیل به جریان‌هایی گردید که به شکلی نظام‌مند اقدام به جعل حدیث و ترویج عقاید نمودند. در پژوهش حاضر به روش توصیفی و تحلیل و با تکیه بر داده‌های منابع کتابخانه‌ای انجام شده است. در این پژوهش با گذری بر غلو از دیدگاه قرآن کریم و روایات معصومین که گاه موجب می‌شود روش‌هایی از قبیل بررسی سند و اعتماد به اقوال و کتب مشهور در تشخیص آن‌ها ناکارآمد باشد، بیان می‌گردد. آنگاه با بررسی و تحلیل سه نمونه از احادیث مهمی که تاکنون مستمسکی برای اندیشه‌های غالیانه بوده، شیوه کشف باورهای غلوآمیز، با تکیه بر روشی که مورد تأکید امامان (ع) بوده است، تبیین و مردود بودن این اندیشه‌ها آشکار می‌گردد. از سوی دیگر در کتیبه‌های حرم امام رضا (ع) نیز برخی شاخص‌های غلو و مقابله با آن مشهود است.

اهداف پژوهش:

۱. بازناشناسی شاخصه‌های غلو در دین اسلام و علل پیدایش آن.
۲. بررسی مسئله غلو در احادیث و روایات کتیبه‌های حرم مطهر امام رضا (ع).

سؤالات پژوهش:

۱. علل بروز اندیشه‌های غلو در جامعه اسلامی چیست؟
 ۲. آیا در احادیث و روایات کتیبه‌های حرم امام رضا (ع) به مسئله غلو اشاره شده است؟
- واژه‌های کلیدی: اندیشه غالیانه، باورهای دینی، عقاید، غلو.

مقدمه

در حالت کلی می توان از باور دینی به عنوان یک نوع ایدئولوژی منطبق بر واقعیت نام برد. از جمله مهمترین مسائل تهدیدکننده دین، باورهای نادرست دینی است که می تواند رفته رفته دین را از مسیر و هدف مورد نظر آن خارج نماید و باورمندان به دین را از دستیابی به معرفت صحیح باز دارد. یکی از انواع باورهای ناصواب دینی، غلو و زیاده روی در برخی از عقاید مرتبط با دین است. باورهای غالیانه در شدیدترین وجه خود می تواند موجب خروج شخص دیندار از دایره دین گردد و درست بر عکس هدف دین عمل نماید. از دیگر آثار سوء، به چالش کشیده شدن دین در مواجهه با عقل و علم است. اگرچه این انتظار وجود ندارد که عقل و یا دستاوردهای علمی بشر بتواند همه آنچه که در حوزه دین وجود دارد را توجیه و تبیین نماید، اما مخالفت برخی از باورها و عقاید غالیانه با عقل و علم، می تواند چالش هایی بیاساس و ناصواب را میان آن ها به راه اندازد و مانع از اقبال به دین گردد. هم چنین تضاد میان این باورها با اصول و مبانی دین، نوعی سردرگمی و تضاد در درون دین را به همراه دارد که می تواند منشاء بروز اختلاف در میان دینداران باشد. این همه در حالی است که با شناسایی و قطع ریشه های این اندیشه ها، میتوان از بروز و گسترش چالش ها و اختلاف های مذکور جلوگیری نمود.

در حقیقت باورهایی که از دین می شود براساس ایده هایی است که انسان از دین خود برداشت می نماید. در این پژوهش پس از گذری بر موضوع غلو از دیدگاه قرآن کریم و روایات معصومین تبیین می گردد و آن گاه با اشاره به اصلی ترین شیوه آنان برای ترویج اندیشه های خود در زمان امام باقر و امام صادق (ع)، یعنی جعل حدیث، با بررسی و رد چند نمونه از مهم ترین مستمسک های حدیثی غالیان، اساس و پایه باورهای غلو آمیز مبتنی بر این روایات مورد خدشه قرار می گیرد. در این خصوص، روش تو صیه شده به وسیله اولیای دین، مراجعه به کتاب خدا و احادیث متقن است تا به توان ساحت دین و مذهب را از باورهای غالیانه برگرفته از برخی احادیث و عواقب آن محفوظ داشت. لازم به ذکر است که از میان آثار زیادی که به نوعی به موضوع غلو پرداخته اند و در این پژوهش نیز به مناسبت از برخی از آن ها بهره گرفته شده است، دو اثر با نگاه نقد حدیث وارد این حوزه شده اند، یکی کتاب «غلو (درآمدی بر افکار و عقاید غالیان در دین)» اثر صالحی نجف آبادی و دیگری کتاب «سه گفتار در غلوپژوهی» اثر جويا جهان بخش. لذا با توجه و عنایت به مطالب فوق این پژوهش به دنبال بررسی غلو از دیدگاه قرآن کریم و روایات معصومین می پردازد. روش این پژوهش، روش تحلیلی است و سعی به عمل آمده است که با ارتباط میان مفاهیم مختلف به مقایسه آن ها با یکدیگر، نتیجه گیری و استدلال نیز پرداخته شود. روش گردآوری اطلاعات نیز روش کتابخانه ای بوده و جز در مواردی که برای هدایت موضوع لازم بوده، از ذکر آمار و اعداد خودداری شده است. رجوع به منابع دست اول، اصلی ترین منبع کسب اطلاعات می باشد. نگارنده برای دست یابی به این منابع که شامل کتب حقوقی، اسناد، معاهدات، قراردادهای، قوانین، مدارک و آئین نامه ها و همچنین منابع دست دوم همچون گزارشات، نشریات، اخبار و اطلاعاتی که در زمینه غلو از دیدگاه قرآن کریم و روایات معصومین در اینترنت موجود می باشد به کتابخانه ها و مراکز علمی عیدیه ای از جمله کتابخانه ملی ایران، کتابخانه دانشگاه تهران و ... مراجعه نموده است.

نتیجه‌گیری

در نهایت به این نتیجه رسیدیم که باورهای دینی که براساس مبانی عقلی، حسی و خطاناپذیر باشند دارای اعتبار هستند. با مروری بر جریان غلو و برخی از روایات مربوط به آن و به ویژه با بررسی نمونه‌های حدیثی، دانسته می‌شود که متأسفانه غالبانی که عقاید خارج از اعتدالشان همواره به وسیله اهل بیت (ع) طرد شده بود، توانستند در وارد کردن احادیث مجعول و عقاید باطل خود در کتب حدیث و در باورهای دینی برخی از شیعیان تا حدودی مؤفق باشند. در این میان با توجه به روش اصحاب غلو در جعل و انتساب حدیث، شیوه‌های از قبیل برری سند و اعتماد به کتب و مشایخ حدیث و نیز اعتماد به اقوال و عقاید مشهور، در بررسی احادیث به تنهایی کافی نیست. از این رو مطمئن‌ترین روش باقیمانده در شناخت این روایات، عرضه روایات مشکوک به و سایر احادیث قابل اعتماد است، روشی که ائمه اطهار (ع) به آن امر کرده‌اند و در این مقاله برای بررسی احادیثی که مستمسک روایی اندیشه‌های غالبانه بوده است، به کار گرفته شد و بر مبنای آن، برخی از مهم‌ترین باورها و عقاید غالبانه، مانند اعتقاد به خالق و رازق بودن اهل بیت (ع) و یا قائل شدن به برخی از اختصاصات الهی برای ایشان و نیز به کار بردن تعبیر بی‌اساس در شأن ایشان، مردود دانسته شد. دوری از کشیده شدن به ورطه محبت افراطی، زیاده روی در محبت و یا عدم درک صحیح از حدود و چارچوب آن، باعث ایجاد افکار منحرف می‌گردد. از این رو ائمه، ما را از این راه نادرست بر حذر داشته‌اند. امام زین العابدین در مذمت این گونه محبت چنین می‌فرمایند: "همانا یهود دوست داشتند، عزیر (ع) را تا آن جا که چه سخنان غلو آمیزی درباره او نگفتند در حالی که نه عزیر از ایشان بود و نه اینان از عزیر؛ و نصرانیان دوست می‌داشتند عیسی (ع) را و چه گفته‌های غلو آمیز درباره او بر زبان جاری نکردند، در حالی که نه عیسی از ایشان بودند و نه عیسی (ع) از اینان. و همین سنت نیز در مورد ما جاری خواهد گردید، گروهی از شیعیان، ما را دوست خواهند داشت، تا آن جا که می‌گویند آنچه یهودیان درباره عزیر (ع) گفتند و آنچه نصرانیان درباره عیسی گفتند، پس اینان از ما نیستند و ما نیز از ایشان نیستیم." البته نکته‌ای که نباید از نظر دور داشت، آن است که باید با موشکافی و دقت نظر علمی غلو را از غیر غلو تشخیص داد، چرا که پاره‌ای از قضایا و مسائل که در نگاه ابتدائی غلو فرض می‌شوند مانند فرض پنجم در کلام مرحوم سبزواری، غلو نبوده و حتی دارای معانی بسیار عمیق و دقیق در معارف اسلامی‌اند که با دقت و تفکر، شناسائی آن از غلو میسر خواهد بود. به این ترتیب با مخدوش شدن اعتبار این روایات، به حذف و جلوگیری از عواقب ناخوشایند آن‌ها در حوزه دین، مانند تعارض دین با عقل و یا اختلافات میان دین داران در این حوزه، کمک خواهد شد. در احادیث و روایات متعددی نیز که در حرم مطهری رضوی منعکس شده است می‌توان نمودهایی از مصادیق اعتقادات شیعه به دلیل علاقمندی به ائمه را مشاهده کرد.

آقابزرگ تهرانی، محمدحسن. (۱۴۰۳ق). الذریعه الی تصانیف الشیعه. چاپ سوم، بیروت: دارالاضواء.

ابن بابویه، محمد بن علی. (۱۳۶۲). الخصال. به تحقیق غفاری. قم: جامعه مدرسین.

ابن فارس، احمد بن فارس. (۱۴۰۴). معجم مقاییس اللغه. به تحقیق و تصحیح هارون. قم: مکتب الاعلام الاسلامی،

استرآبادی، علی. (۱۴۰۹ق). تأویل الآیات الظاهره فی فضائل العره الطاهره. به تحقیق و تصحیح استاد ولی، قم: مؤسسه نشر اسلامی.

اشعریقمی، سعد بن عبدالله. (۱۳۶۱). المقالات و الفرق. به تصحیح محمد جواد مشکور، چاپ دوم، تهران: مرکز انتشارات علمی و فرهنگی.

اصفهانی، راغب. (۱۴۱۲ق). المفردات فی غریب القرآن، دمشق: بیروت.

بحرانی، سیدهاشم بن سلیمان. (۱۳۷۴). البرهان فی تفسیر القرآن. قم: مؤسسه بعثه.

جعفریان، رسول. (۱۳۹۳). تاریخ تشیع در ایران از آغاز تا طلوع دولت صفوی. چاپ ششم، تهران: علم.

خویی، سیدابوالقاسم. (۱۳۷۲). معجم الرجال الحدیث و تفصیل طبقات الرواه. قم: مرکز نشر الثقافه الاسلامیه فی العالم.

دلبری، سیدعلی. (۱۳۹۱). آسیب شناسی فهم حدیث. مشهد: دانشگاه علوم اسلامی رضوی.

سلوم سامرائی، عبدالله. (۱۳۹۲). الغلو والفرق الغالیه فی الحضاره الاسلامیه، بغداد: دارالحریه الصاعه.

شریف الرضی، محمد بن حسین. (۱۴۱۴ق). نهج البلاغه. به تحقیق و تصحیح صبحی صالح. قم: هجرت.

شهرستانی، محمد بن عبدالکریم. (۳۶۸ق). الملل و النحل، به تحقیق أحمد فهمی محمد. بیروت: دارالسرور.

شیخ بهایی، محمد بن حسین. (۱۳۸۴). منهاج النجاح فی ترجمه مفتاح الفلاح، به تحقیق و تصحیح حسن زاده آملی. چاپ ششم، تهران: حکمت.

شیخ مفید. (۱۴۱۴ق). تصحیح الاعتقادات الامامیه. تحقیق حسین درگاهی، چاپ دوم، بیروت: دارالمفید.

صفار، محمد بن حسن. (۱۴۰۴ق). بصائر الدرجات فی فضائل آل محمد صلی الله علیهم. به تحقیق و تصحیح کوچه باغی. چاپ دوم، قم: مکتبه آیه الله مرعشی نجفی.

صالحی نجفآبادی، نعمت الله. (۱۳۸۵). غلو (درآمدی بر افکار و عقاید غالیان در دین). چاپ سوم، تهران: کویر.

صدوق، محمد بن علی. (۱۳۷۱). الاعتقادات، ترجمه محمد علی حسنی، تهران: اسلامیه.

کشی، محمد بن عمر. (۱۴۰۹ق). رجال الکشی - اختیار معرفه الرجال. تحقیق حسن مصطفوی. مشهد: مؤسسه نشر دانشگاه مشهد.

کلینی، محمد بن یعقوب. (۱۴۰۷ق). الکافی. به تحقیق علی اکبر غفاری. چاپ چهارم، تهران: دارالکتب الاسلامیه.

مجلسی، محمدباقر بن محمدتقی. (۱۴۰۳ق). بحارالانوار. به تحقیق جمعی از محققان، چاپ دوم، بیروت: دارالاحیاء التراث العربی.

مجلسی، محمد تقی. (بی تا). روضه المتقین، قم: مؤسسه فرهنگی کوشا نیوز.

نجاشی، احمد بن علی. (۱۳۶۵). رجال النجاشی. چاپ ششم، قم: مؤسسه نشر اسلامی.